

*Gödrebén, mint az ctitélt,
de őt megölni nem lehet,
elmosni nincsenek vizek,
úgy hirdetem, mint senki még
ő szolgálja lenni! rab! cseléd!
alja-sorsánál is alább!
de hirdetni időközön át
a szegénység dicséretét!*

A GAZDASÁGI VÁLSÁG TERMÉSZETE NAPJAINKBAN

Irta: NAGY GÁBOR

Előző cikkemben kimutattam, hogy a termelőerők korlátlan fejlődési tendenciája jelen társadalmunkban az állandó tőke megújítási módja miatt ismétlődő ipari ciklusok végső pontján összeütközésbe kerül a gépek tökéletesedése és általában a munka fokozódó termelékenységéért miatti növekvő munkanélküliség formájában mutatkozó csökkenő társadalmi fogyasztó erővel. Ez az összeütközés azután a jelenlegi termelési mód főellentmondása, azaz a társadalmi jellegű termelés és elsajátítás magánmódjának ellentmondása következtében válságban robban ki. Az először említett ellentmondás azután a termelésnek a válság folyamán való szüneteltetése, valamint az áraknak nagymértékű zuhanása által átmenetileg letompul, az árukészletek lassan elszivárognak, a termelés megindul, a válság depresszióba, majd pedig fellendülésbe csap át, csupán azért azonban, hogy a fenti ellentmondások bizonyos ponton — de már nagyobb mértékben — ismét összeütközésbe kerüljenek egymással.

Lássuk már most, hogy miképpen alakulnak a válságok a monopol-tőke-imperialista korszakában, megszűnnek-e azok, mint azt a polgári, valamint reformista-harmonista közgazdászok állítják, vagy pedig még élesebb formában nyilvánulnak meg:

„A polgári reformisták, a szociáldemokraták sorai között levő néhány opportunistával együtt azt állítják, hogy a tőkés társadalomban nem megy végbe a tömegek elnyomódása. A tömegek jóléte szerintük növekedik, habár lassan is, a birtoklók és nincstelének közötti szakadék nem bővül, hanem kisebbedik. Utóbbi időben a tömegek ennek az állításnak helytelenségét mind világosabban látják“. (Uljanov: XII. kötet. II. r.)

Mint látjuk, sokan tagadják a társadalom fogyasztó erejének csökkenési tendenciáját, így Kautsky:

„...Ha a válságok a világháborúig tisztán gazdasági okokból keletkeztek, melyek a tőkés politika eszközeivel kevésbé voltak befolyásolhatók, úgy azóta a válságoknak olyan korszakához érkeztünk, amikor azok jórészt a kormányok politikájának eredményei, tehát elkerülhetők még a tőkés termelési mód továbbfolytatása esetében is, ha a kormányok politikáját kevésbé befolyásolják katonai és monopolisztikus megfontolások, hanem inkább több belátást tanusítanak a forgalmi folyamat szükségleteivel szemben“. (Kautsky: Volksausgabe II. kötet.)

Számtalan hasonló idézetet lehetne közölni arról, hogy közgazdászok az imperialista háború előtti és utáni korszak gazdasági szerkezetét olyannak tartják, melyben a válságok elkerülhetők és Sternberggel az élükön azt az álláspontot képviselik, hogy a termelés társadalmosulásá-

val, a banktőke és az ipari tőke egybefonódásával, egyszóval a monopol-társulások kifejlődésével a fejlődés egy általános „generáltrösztt” felé halad, mely körülmény nem egyéb, mint a tőkés termelésen belüli békés fejlődés a szocializmus felé és ez az út az, mely a gazdasági válságok kiküszöböléséhez vezet.

Lássuk most már ezzel szemben, miként megy végbe a valóságban a gazdasági élet fejlődése a monopol-tőke-imperialista korszakában a válságok szempontjából.

Körülbelül a XX. század elején a tőkés termelési mód újabb fejlődési szakaszba lép és pedig az imperializmus szakaszába, amikor már a termelés központosításának magas foka következtében a monopolok általános elterjednek és a tőkés nagyhatalmak gazdasági életében az első helyet foglalják el. Ekkor már a gazdasági és nyilvános élet minden vonatkozásait monopolista irányzatok kezdik áthatni. Ez az imperializmus nem egyéb, mint a tőkés termelési mód monopol állapota.

A tőkés termelési mód, mint az árutermelés legfelső fejlődési foka, melyben a munkaerő is áruvá változott át, az értékelmélet alapján fejlődött ki. Az egyes tőkés versenyek, akik állandóan külön-haszon (extraprofit) után törekedtek, a technikai tökéletesítések állandó szükségzerűségét hozta létre és ezzel kapcsolatosan ment végbe a termelés összefogása (koncentrációja) és a tőkék központosítása, mely utóbbi folyamán a tőkék sok kistőkés kezéből néhány nagytőkés kezébe vándoroltak át. Ez a körülmény a maga részéről is visszahatott a koncentráció gyorsulására. A tőkének ilyértelmű halmozása (akkumulációja) azonban az ipari tartalék hadsereg növekedését és a munkásréteg abszolút elnyomódását idézte elő.

Az imperializmus korszakában, vagyis a monopolista tőkés termelési mód idejében gyorsan halad előre a termelés mind hatalmasabb vállalatokban történő összefogásának folyamata. Németországban pl. 1882-ben 1000 iparvállalat közül 3 volt nagyüzem, 1895-ben 6, 1907-ben 9, és 1925-ben 18. A nagyüzemekben iparilag dolgozó személyek száma azonban minden 100 munkás közül 1882-ben 26, 1895-ben 34, 1907-ben 48 és 1925-ben 55 volt, tehát az utóbbi évben már az üzemek két ezrelékét kitevő nagyüzemekben az összes munkásoknak több, mint a fele dolgozott. Az üzemek összefogása azonban még nagyobb mértékben haladt előre, mint a munkásoké. Németországban pl. 1925-ben az összes üzemek 2 százalékában az összes hajtóerőknek több mint 80 százaléka volt koncentrálna, míg az 1.614.080 kisebb üzem, melyek 5 munkásnál többet foglalkoztattak, a hajtóenergiáknak csupán 7.4 százaléka felett rendelkezett.

Bekövetkezett tehát az az állapot, melyről Uljanov a következőt mondja: „Egynéhányszor tizezer nagyüzem minden, míg a kisüzemek milliói semmit sem számítanak.”

Ugyanez a folyamat a többi államokban is hasonló módon, az Egyesült Államokban még nagyobb mértékben haladt előre. A koncentrációnak ez a magas foka birtokába veszi a gazdasági élet majdnem minden ágát. Vizsgáljuk meg most már röviden a monopolszervezetek formáit:

A legelterjedtebb típus a *kartell*. Ezek főképpen háború előtt keletkeztek és a verseny miatti árrombolás kikerülése céljából alakultak, hogy a megállapított kartellárok szempontjából felosszák egymás között az eladási és nyersanyagpiacokat. Itt az egyes tőkés önállósága még nem szenvedett csorbát és éppen ezért volt nehéz a legalacsonyabb árak megtartásának ellenőrzése.

A *szindikátusok* már a tőkés szorosabb monopolszervezeteként jelentették. Az itt csoportosult tőkés közös eladási szövetet létesítettek

és nem csupán a piacot osztották fel egymás között, hanem befolyást gyakoroltak magára a termelésre is, amennyiben az össztermelést kontingensben osztották fel az egyes szindikátusi tagok között, sőt azt is megállapították, hogy az előállítandó termékeknek milyen minőségi követelményeknek kell megfelelniök. Nyilvánvaló azonban, hogy minden egyes szindikátusi tag azon igyekezett, hogy a többi rovására minél nagyobb kontingenst kapjon, minthogy a termelés kiterjesztése a termelési költséget százalékosan csökkenti és így a hasznot növeli. Ha egyik szindikátusi tag úgy gondolta viszont, hogy az egyesülésen kívül és annak ellenében még nagyobb haszonnal tudna dolgozni, úgy kilépett és a piacon nyilvános versenyt kezdett a szindikátussal.

A monopolegyesülések legmagasabb formája a *tröszt*, mely egyesülés korlátlan ura a hozzátartozó vállalatoknak. A vezetőségnek joga van üzemeket bezárni és újakat alapítani. A tröszt tulajdonosai részvényesekké válnak és részvényeik arányában jogot nyernek az osztaléokra. Ha a kartellek és szindikátusok könnyen fel is oszlanak, úgy azt a trösztökről nem lehet elmondani. Ezek a tőkének igen szoros kapcsolatát alkotják. A trösztök részvénytársaságok formájában szerveződnek és a hozzájuk tartozó vállalatok is részvénytársasági formát nyernek. A tröszt vezetését a részvénytöbbséggel rendelkező tőkés ragadja a kezébe.

A részvénytársaságok szerkezetével és általában a monopoltőke-imperialista gazdasági és politikai állapotának részletes vizsgálatával itt nem foglalkozhatunk, szükséges azonban még annak a megállapítása, hogy a monopol legmagasabb foka a *finánc-tőke*, mely nem egyéb, mint a központosított banktőkének a nagyipari tőkével való egybeolvadása.

A banktőke központosításának szemléltető képét mutatják a következő adatok: a bankok száma 1890-től 1910-ig Angliában kb. a felére, 1920-ig pedig az ötödrésze alá esett, míg ugyanakkor ezek fiókjainak száma 1890-1910-ig 2 és félszeresére, 1920-ig 3 és félszeresére, 1925-ig pedig négyszeresére emelkedett. Így 1890-ben 104 bank 2200 fiókkal rendelkezett, míg 1925-ben már 18 bank 8500 fiókkal bírt! Ugyane bankok vagyona az 1890. évi 270 millió angol fontról 1925. évben 1150 millió angol fontra, azaz több, mint négyszeresére emelkedett.

„A termelés koncentrációja, az abból keletkező monopólok, a bankoknak az iparral való összenövése és összeolvadása — ezek jelölik meg a finánc-tőke keletkezését és ennek a fogalomnak tartalmát“. (Ulj. 53. o.)

A finánc-tőke útján létrejön a fináncvezérek korlátlan uralma — Morgan, Rockefeller, stb. — ez a tény nem egyéb, mint a tőke monopolisztikus átalakulásának elkerülhetetlen következménye és a tőke fejlődésének legmagasabb foka.

Minthogy azonban kitűzött célunk csupán, hogy tanulmányozzuk a válságoknak ebben a korszakban való mozgási irányát, lássuk miként megy ez végbe:

Míg a verseny korábban a szétforgácsolt kisebb tőkések között játszódott le, most az már a nagymonopol tulajdonosok között fejlődik ki s így különösen éles jelleget ölt:

„Egyidejűleg láthatjuk, hogy a monopólok a szabad versenyt, melyből keletkeztek, nem szüntették meg, hanem mellette és felette továbbra is megmaradtak, miáltal még egynéhány különösen szembeötlő éles ellentmondást és újabb összeütközési felületet és konfliktust hoztak létre“. (Ulj.: Az Imperializmus.)

A monopólok keletkezése nem egyéb, mint a társadalmi jellegű termelés óriási megnövekedése. Minthogy a tőkés termelési mód főellentmondása, mint az előző cikkből kitűnik, a társadalmi jellegű termelés és

a magánjellegű elsajátítás közti ellentmondás, így ez a tőkés gazdasági válságok keletkezésének főoka. A termelés nagymértékű társadalmosulása, valamint a termelés eredményének — a termelőeszközöknek — a spekulánsok kis csoportja által való birtokbavétele és használata ezt a „főellentmondást” a legvégsőig élezi ki és ezáltal hozzájárul a tőkés termelési mód többi ellentmondásainak nagymértékű kifejlődéséhez is, melyek nem egyebek, mint ennek a főellentmondásnak megnyilvánulási módjai. A tőkés rendszer apologetikusai — mint fentebb láttuk — ezzel szemben a tőkék e nagymértékű összefogását és a monopolisztikus fejlődési formát tartják a gazdasági anarchia és a válságok legeredményesebb kiküszöbölési folyamatának. Ez az elmélet gyakorlati cáfolatra talált a nagy 1929-34-es imperialista válságban, ahol az összes ellentmondások tényleg „kollektive kerültek felszínre”. Jelen cikk keretei nem engedik meg azonban, hogy ezeknek az elméleteknek cáfolatába (Hilferding, Sternberg, Kautsky, Sombart stb.) részletesen belemenjünk, csupán megállapítjuk, hogy a finánctőke korszaka nem vezetett a válságok enyhüléséhez, amint ezt a körülményt ezek az elméletek bizonyítani igyekeztek.

Ugy a polgári közgazdászok, mint a reformisták minden alkalommal megjósolták, hogy a válságok nem ismétlődnek meg újból, mégis megállapítható, hogy a kartellek és a trösztök nemcsak képtelenek a válságok megszüntetésére, hanem ellenkezőleg fokozzák a tőkés termelési mód ellentmondásait, közelebb hozzák a termelőerők korlátlan fejlődésének és a társadalmi fogyasztóerő csökkenésének összeütközését és így kibővítik a válságok keletkezésének lehetőségét.

A tőkés termelési mód fejlődésbeli egyenetlenségének törvénye ebben a termelési módban a legáltalánosabb érvénnyel bír. A tőkés ellentmondások felhalmozódása és azok áthidalása, — mely áthidalás azonban ezeket az ellentmondásokat egyuttal magasabb fokon hozza létre — konkrét formát öltenek a fejlődésben. Éppen ezért a fejlődőben levő folyamatok úgy idő, mint tér tekintetében rendkívül különbözők, mely körülményt az ellentmondások és az aránytalanságok különböző mértéke idézi elő. A tőke monopolisztikus irányzata a verseny kiélesedését, a piacokért való harcot, újabb termelési módszerek gyorsított kifejlesztését, a műszaki és szervei újítások nagyobb mértékben való alkalmazását kényszeríti ki. A szervező racionalizálás legmagasabb foka tehát a tőkés termelési módnál a monopol. Ez az elv a termelést az ipar monopolisztikus ágaiba kényszeríti be abból a célból, hogy a magas árakat fenntartsa. A termelést az árak színvonala érdekében mesterségesen csökkentik és a kartellekben nem csoportosult iparosok, parasztgazdák tönkretételét idézik elő. Így a tőkés termelési mód lassanként akadályává válik a termelőerők továbbfejlesztésének, a termelést meglassítja, egyuttal azonban a monopolizáció megerősítéséhez is vezet. A túltermelést nem tudja megszüntetni. A monopolizáció korszaka egyben, mint fentebb említettem, a kis- és közép-vállalatok megsemmisítésének korszaka is. Ebben a korszakban a tőke szerves összetétele ugrásszerűen változik és pedig az előző cikkünkben kifejtett módon. A tőke állandó alkatrésze, vagyis a termelőeszközökbe fektetett rész óriási mértékben megnövekedik, a változó rész, vagyis a munkabérekbe fektetett összeg rovására. A kis- és közép-vállalatok összeomlása ugyanis automatikusan csökkenti a valamely meghatározott árumennyiség előállításához társadalmilag szükséges munkaidőt. Ez a körülmény gyorsítja a haszon-rész esési irányzatát és így a jövedelmezőség előrehaladott csökkenése miatt is mind élesebbé válik a harc a piacokért. A termelőerőknek a termelési

költségek csökkentése miatt növekvő kifejlődése még élesebben kerül összeütközésbe az ugyanezen okból mindinkább csökkenő társadalmi fogyasztóerő korlátjával. Így a szerkezeti („strukturális”) munkanélküliség a monopoltőke korszakában már egészen nyilvánvalóvá vált. Angliának például az 1920-1930. években meglehetősen állandó egymillió munkanélkülije már 1930-1938-as években megközelíti a kétmillió átlagot. Ugyanez a helyzet az Egyesült Államokban, ahol az állandó — szerkezeti — munkanélküliség még sokkal nagyobb arányokban mutatkozik (1938-ban 11.000.000.).

Ennek a munkanélküliségnek természetesen nem kell megnyilvánulnia a munkások abszolút számának csökkenésében, azonban fentemlített ellentmondás igen szemléltető módon mutatkozik alábbi táblázatban, mely az Egyesült Államok ipari termelésében előfordult foglalkoztatás indexszámait mutatja az 1923-26. években:

Év	Termelés	Foglalkoztatás
1923	100	100
1924	95	90.3
1925	104	91.2
1926	108	91.9

Fenti táblázat szerint négy év alatt a termelés 8 százalékkal növekedett, míg ugyanakkor a foglalkoztatott munkások abszolút száma 8.1 százalékkal csökkent. Itt már világosan látszik a termelőerők növekedésének és a fogyasztók számának, vagyis a társadalom fogyasztóerejének ellentétes irányu mozgása, melyet fentebb, a válságok egyik főokául jelöltünk meg.

Ugyanígyen irányu mozgásra lehet következtetni a *London and Cambridge Economic Service* 1938 szeptember havi statisztikai adataiból, mely szerint Angliában 1930-tól 1935-ig a termelékenység munkásonként 20 százalékkal növekedett. Az angol gépiparban pl. a termelékenység növekedése 1930-1935 között 53 százalék volt, a textilipar termelése 37 százalékkal és a bányák termelékenysége pedig 31 százalékkal növekedett. A mezőgazdaság termelékenysége pedig ugyanebben az időben 40 százalékkal nőtt. Ezzel párhuzamosan csökkent a munkások foglalkoztatása és növekedett — mint fentebb kimutattuk — az állandó munkanélküliség. Igaz, hogy Anglia 1930-1938-ig ugyyszólván egy újabb „industrial revolution“-t vitt véghez, azonban a termelőeszközöknek ez a megújítása és a verseny következtében fennálló szükségszerűség a maga részéről további lépést jelent a tőke halmozásának előrehaladása, a haszon-rész folytatólagos esése és a korlátlan termelőerő fejlődési irányzata és csökkenő társadalmi fogyasztás ellentmondásának kibővítése felé.

Láttuk most már, hogy a monopolisztikus fejlődés nem küszöböli ki a versenyt, hanem még jobban kiélezi azt és vele együtt az összes ellentmondásokat — a válságok keletkezésének okait — is. Azonban ezek az ellentmondások súlyosodnak azért, hogy az 1914-1918-as világháború megindította a tőkés termelési mód általános válságát. Ez az általános válság főképp abban nyilvánul meg, hogy a szoros összefüggésben levő világgazdaságból teljesen kivált a föld egyhatodrésze — Oroszország. Ez annyit jelent, hogy:

„a tőkés termelési mód már nem teszi a világgazdaság egységes és mindent átölelő rendszerét, hanem a tőkés termelési mód mellett más, fejlettebb termelési mód is működik“.

Hogy ez a körülmény az anarchisztikus és piacokért versengő terme-

lési mód mellett milyen súlyos zavarokat okoz, a 150-200 millió létszámú iparcikkeket vásárló tömeg kiválása milyen pótolhatatlan ürt hagy hátra az amugy is piacokban és vevőközönségben szűkölködő és jövedelmezőségi gondokkal küzdő tőkés nagyiparnál, továbbá, hogy az a nagytömegű nyersanyag, mely azelőtt onnét kivitelre került, míg most saját feldolgozásban használódik fel, milyen nyersanyaghiányt okoz egyes országokban (Olaszország, Németország), annak részletes megvilágosítása túllépi e cikk kereteit.

Az általános válság gyökerei másfelől az imperializmusnak a gyarmatokban kifejlődő válságaiba nyulnak be, ahol a nagyhatalmak már nem tudnak úgy gazdálkodni, mint azelőtt. Legjobb példa erre Indo-Kína és India, ahol bár az iparosodást hatalmi szóval lassítani tudják, hogy az angol és francia ipar számára konzerválják a piacot, mégis a mindinkább előrehaladó nacionalista-szocialista mozgolódás fokozott ellentállást hoz létre, a Gandhi-féle szimbólikus rokkafonás és sószűrés nem marad hatástalanul, a Nehru-féle mozgalom mind általánosabb méreteket ölt és így a manchesteri és lancashieri textilipar mind nagyobb gondokkal küzd és Angliának óriási gyarmatai ellenére is nehézséget okoz, hogy a csökkenő haszon-rész miatti tultermelés eredményét hogyan adja el, illetve miképpen realizálja a befektetett állandó és változó tőkéjét, valamint az értéktöbbletet.

Még súlyosabban járulnak a tőkés termelés általános válságához a kínai események. Sun-Yat-Sennek, Kína volt köztársasági elnökének, a liberális Kuomintang megalapítójának programja, hogy Kínát iparosítani kell, nem maradt nyom nélkül. Hatalmas ipartelepek keletkeztek Sanghaiban, Tientsinben, Kantonban, Hankauban, stb., melyeknek az volt a célja, hogy a 450 millió ország ipari szükségleteit ellássák. Ezek a gyárak és ipartelepek részben japán, részben kínai, kisebb részben angol és amerikai kézben voltak. Tudjuk, hogy az Egyesült Államoknak és Angliának ipari termékeiből igen tekintélyes rész került korábban Kínába kivitelre és nem volt jelentéktelen Franciaország, Németország, stb. Kínába irányuló kivitele sem. Ezeknek az ipartelepeknek nagymértékű elterjedése, valamint Japánnak Kína ellen irányuló sorozatos imperialista háborúja azonban természetesen óriási mértékben lecsökkentették a nagyhatalmak iparcikkei iránti keresletet. Még japánnak is nagy nehézségbe ütközött az általa megszállott területeken iparcikkeit elhelyezni, mert ezeken a helyeken erőteljes bojkott nyilvánult meg a japán árucikkek ellen.

Legsúlyosabban hátráltatta azonban ennek a 450 millió népnek vásárlási készséget az 1937. évben megindított nagy japán hadjárat. Ennek eredményeképpen Sanghai, a legnagyobb ipari város, teljesen lerombolódott, a nemzetközi engedményes területek körül romhalmaz fekszik ott, ahol azelőtt egy és egynegyed millió ember lakott és dolgozott. A japánok most ezek közül a romok közül az ócskavasat keresik ki, hogy azt Japánba küldjék feldolgozás céljából. Egymillió kínai az engedményes területre menekült és sok százezer észak irányába vonult el. Ott, ahol Shanghaiban azelőtt tíz ember lakott, most 40 lakik és az emberek tömegesen az uccán alszanak. Az ipar és a kereskedelem, mely itt sokatigézően fejlődött, teljesen lezűllött, az amerikai és európai cégek veszteségei százmilliókra rugnak.

A legtermékenyebb vidékek, melyek azelőtt a többi vidéket is ellátták rizszel és gabonával, pusztaságokká váltak. Amit a hadsereg nem rombolt szét, azt véghezvitte az árvíz, minthogy a háború miatt nem volt lehetőség a magas folyású Hoang-Ho és Jang-tse gátjainak kijavi-

tására. Terméketlenül áll jelenleg egy olyan vidék, mely azelőtt 120 millió ember élelméről gondoskodott. Kína egész rizsszükségletének felét a Jang-tse-kiang körüli területek fedezték. Ezen területek háromnegyed részét a háboru és az árvizek lerombolták.

Amikor 1936-ban a Jang-tse kiöntött, két millió ember halt éhen, bár akkor még a francia Indokínából rizst szállíthattak. Ma a helyzet sokkal kedvezőtlenebb. Ha a rizstermés Kinában csak 20 százalékkal lesz fenti okokból kevesebb, akkor olyan katasztrófa következik be, amelyet Kína még nem ért meg.

Világos, hogy ilyen körülmények között, amikor a tömegek vásárlóképessége felsorolt okok miatt óriási mértékben lecsökkent, továbbá az iparcikkek importja a háboru következtében egyébként is akadályozva van, ezenfelül pedig emberek 100 milliói vannak a háború miatt menekülő mozgásban — Kína megszűnt a nagyipari államok számára komoly piac lenni és egy 450 millió fogyasztói tömegnek a világgazdaságból való kiválása óriási módon súlyosbitja a tőkés termelési mód általános válságát és nehezíti meg a realizációt.

Az általános tőkés válság kezdete úgy nyilvánult meg, hogy az 1914-18-as világháború a termelés társadalmosulásának egyidejűleg óriási lökést adott, miáltal ez a fejlődés az elsajátításnak magántőkés jellegével rendkívül éles ellentmondásba került, mert a társadalmosult termelés eredményeinek elsajátítása a győztes államokban egy kis csoport finansoligarchának óriási meggazdagodásához vezetett. Ezzel szemben az emberiség tömegeinek tulnyomó többsége a háború után példátlan nyomorba került s így a társadalom fogyasztóerejének óriási mértékű csökkenése jött létre.

A már kifejtett szükségszerű periodikus tőkésválság körül most már az imperializmus összekuszált, súlyos, megoldatlan ellentmondásainak gombolyaga csavarodott, ám ezek az újabb kibővült ellentmondások sem egyebek, mint a központi ellentmondások kifejlődései, melyek az imperialista korszakban a tőkés rendszer általános válságát hozzák létre és a periodikus válságokat, melyek az általános válság korszakában is ismétlődnek, a maguk részéről még jobban elmélyítik.

A tőkés termelési mód történelmi rendeltetése a termelőerők korlátlan kifejlesztése. Tehát éppen azért, hogy a modern imperializmus a fenti ellentmondások következtében kénytelen a termelést korlátozni és akadályozni, kerül a tőkés termelési mód hivatásának végére, a szét hullás állapotába. A termelőeszközök mennyisége a meglévő korlátolt piacokhoz mérten aránytalanul nagy. A tőkés termelési mód tehát a háború utáni időben állandóan foglalkoztatás hiányában szenved, ami a maga részéről állandó munkanélküliséget idéz elő. Így az Amerikai Egyesült Államokban az automobilipar 1904-1908-ig 42 százalékkal, 1919-1933-ig 17 százalékkal és 1924-1929-ig csak 4,7 százalékkal emelkedett. Az 1921-es válság után kezdődő fellendülés az Egyesült Államokban nem volt állandó, hanem közben az 1924 és 1927 években visszaesés, árzuhanás és a munkanélküliség fokozódása következett be.

A termelőeszközöknek a kihasználatlansága, mint a tőkés termelési mód általános válságának biztos jele mutatkozik az Egyesült Államok vaskohóinak foglalkoztatásánál, melyek az 1922-1928 években a fellendülés ellenére is csak 40-60 százalék erejéig voltak foglalkoztatva. Németországban az acéltermelés foglalkoztatása az 1926-1929 években átlag 86 százalék volt.

Belgium pamutiparában 1938 második felében 1937-tel szemben 21 százalékkal esett a foglalkoztatás. Az angol pamutfonódák és szövődék

1938 év III.-VI. haván csökkentett foglalkoztatás mellett termelőképeségük kb. 75 százalékát használták csak ki és a munkanélküliség ugyanakkor 2 százalékkal növekedett. Svájcban, bár raktárr adolgoztak a textilvállalatok, 1938 első felében csupán kapacitásuk 60-80 százalékát veték igénybe, stb., stb.

A termelőeszközöknek ily óriási mértékű kihasználatlansága viszont az összes államokban hosszadalmas állandó munkanélküliséget idéz elő, mely az ipari munkások minden rétegében elterjed. Ennek legjobb példája az Egyesült Államok munkanélküli statisztikája, mely minden hiányossága ellenére a munkanélküliek számát állandóan tíz millión felülre becsüli.

Az állandó munkanélküliség szemléltetésére szolgáljon példának a következő táblázat:

A munkanélküliek száma 32 országban

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
1 negyedév	Millió	13.1	21.8	27.6	32.5	23.9	22.6	19.8	15.9
2 „		7.8	11.0	19.5	26.8	27.6	21.4	19.4	12.4
3 „			13.3	20.3	27.5	24.2	21.6	13.5	12.0
4 „			19.5	25.3	30.5	25.8	24.1	20.2	—*

Engels a 90-es években az általános válság bekövetkeztét zseniálisan megjósolta. Kézenfekvően bebizonyította, hogy a már akkor kezdődő társadalmi termelés, a kartellek és trösztök útján való termelés, a termelési eredmények magánmódon való elsajátításának szűk bázisa következtében a helyzetnek kimenetel nélküli általános válságba, vagyis az egész tőkésrendszer válságába kell torkollania.

„A naponta fokozódó gyorsaság, mellyel manapság a nagyipari területeken növelik a termelést, szembenáll ama piacok kiterjedésének állandóan növekvő lassuságával, melyeknek a megszaporodott termékeket fel kell szívnia. Amit amaz hónapok alatt termel, azt emez évek alatt sem tudja megvásárolni. Ezért van a védővámrendszer, mellyel minden ipari állam a többivel szemben védekezik és a honi termelőképeséget mesterségesen növeli. Ennek következményei a krónikus túltermelés, nyomott árak, csökkenő, sőt megszűnő profitok“. (Engels Kap. III. köt. 1, 324.)

„Itt van a tőkés termelési mód sebezhető Achillesarkja. Műteltétele az állandó terjeszkedés és ez az állandó terjeszkedés lassanként lehetetlenné válik“. (u. o.)

Lássuk most már, miként nyilvánulnak meg a ciklikus válságok a tőkés társadalmi rend általános válsága idején. Ezek a periodikus válságok — mint fentebb kimutattuk — ebben a korszakban is megismétlődnek, minthogy azok nem egyebek, mint a tőkés termelési mód ellentmondásainak időleges erőszakos feloldásai, melyekből tehát a kiút az arra következő fellendülésbe vezet, ez pedig a maga részéről az újabb válságot idézi elő.

A tőkés országok 1929-1934-ig tartó világválsága, mely az imperialista-monopolkorszak eddig legjellegzetesebb válsága, lényegében különbözik minden más addigi válságtól, így többek között abban, hogy ez a legtovább tartó és leghosszadalmasabb. Régebben a válságok egy-két év alatt ellanyhultak, de ez kb. 5 évig tartott, melyre hosszas depresszió és jelentéktelen fellendülés következett. Mindezek évről-évre jobban puszt-

* Schweizerische Bankverein, 1938. III. 1-i jelentése.

titották a tőkés országok gazdaságát és fogyasztották azok előzőleg felhalmozott tartalékait.

Mivel lehet megmagyarázni ennek az ipari válságnak rendkívül hosszadalmas voltát?

Elsősorban azzal, hogy ez a válság az összes országokra kivétel nélkül áttért és így lehetetlenné vált, hogy az egyik ország a másik rovására üzhessen konjunktura politikát. Másodszor azzal, hogy az ipari válság összeszövődött a már régebben tartó mezőgazdasági válsággal és áttért az összes agrár és félagrár országokra is, ami a maga részéről az ipar válságát komplikálta és mélyítette ki. Harmadszor azzal, hogy a mezőgazdasági válság az ipari válság ideje alatt még jobban kiéleződött, kiterjedt az állattenyésztésre is, a gépekről visszatértek a kézi munkára, a traktorokat lóval helyettesítették, csökkentették és megszüntették a műtrágya alkalmazását, hatalmi szóval csökkentették a bevetett területek nagyságát (az Egyesült Államokban északon a gabona, délen a pamuttermelésnél.). Mindezek a körülmények az ipar válságát még inkább meghosszabbították, minthogy a jövedelem nélkül maradt agrár lakosság vásárló ereje a minimumra csökkent. Negyedszer azzal, hogy az iparban uralkodó monopolisztikus kartellek megkísérelték magasan tartani árait, mely körülmény erősen súlyosbította a válságot, minthogy megakadályozta az árukészletek felszívódását. Így az Egyesült Államokban Hoover elnök akciója, aki az állam pénzével óriási mennyiségű gabonát és pamutot vásárolt fel és raktározott el, nem tudta a válság kibővülését és az árak zuhanását megakadályozni, de nagy mértékben járult hozzá a válság tartamának meghosszabbításához.

Végül pedig — és ez a legdöntőbb — magyarázatul szolgál, hogy az ipar válsága a tőkés termelési mód általános válsága közepette játszódik le, amikor a nagyipari monopóliumokat képviselő kormányoknak sem saját országukban, sem pedig a függő és gyarmati országaikban nincs már meg az erejük és szilárdságuk, ami a háború előtt meg volt és az imperialista háborúból örökségül kapták az üzemek csekély foglalkoztatását és a munkanélküliek állandó milliós hadseregét, melynek száma ugyan a világválság 35 millió munkanélkülijénél kisebb, azonban annak állandó nyomasztó ballasztjától nem tudnak többé szabadulni.

Ezek a körülmények azután nemcsak a válság hosszadalmas voltát magyarázzák meg, hanem azt is, hogy a válság miért nem szorított csupán a kereskedelem és a termelés körére, hanem magával ragadta a hitelrendszert, a valutát, a nemzetközi adósságokat és megszüntette a hagyományos vonatkozásokat egyes társadalmi csoportok között.

Hiába igyekeztek azonban a monopolisztikus kartellek, valamint az állami beavatkozások az árak árának süllyedését megakadályozni, ezek elementáris erővel zuhantak mind mélyebbre és pedig elsősorban a szervezetlen parasztok, kézművesek, kistőkésék áruinál, míg a kartellben szervezkedett tőkésék így nem szenvedtek általában oly súlyos veszteségeket. Az árak süllyedése az adósok (kisemberek) helyzetét türhetlenné tette, míg a hitelezők hallatlanul kedvező helyzetbe jutottak. Ez a helyzet természetesen cégek és egyéni vállalkozások óriási arányú csődjéhez vezetett és a válság éve alatt tizezerszámra omlottak össze a legnagyobb ipari államokban a részvénytársaságok.

Így az osztrák *Kreditanstalt*nak és a német *Deutsche Bank*nak bukása, valamint ezekre az egész világon bekövetkező bankcsődök és a sok tőkés államban fellépő hitel- és pénzválság alaposan rácafolt a harmonista elméletre, mely a banktőke területén fellépő válságok gyengülését jósolja.

A részvénytársaságok és bankok csődjét követte a valuták elértéktelenedése, ami az adósok helyzetén kissé könnyített. A valuta elértéktelenedésére pedig az államok által legalizált belső és külső kölcsönök meg nem fizetése következett. Ennek folytán olyan hatalmas bankok omlottak össze, mint a német *Darmstädter* és *Dresdnerbank*, az osztrák *Kreditanstalt*, a svéd *Kreuger*-konzern, az amerikai *Insul*-konzern, stb., stb.

Nyilvánvaló, hogy ezekre az eseményekre, melyek a hitelrendszert alapjában ingatták meg — a hitelek, külföldi tartozások, háborús adóságokra való törlesztés beszüntetése következett. Ezek a körülmények maguk részéről viszont a tőke-export beszüntetését, a külkereskedelem csökkenését, a külső piacokért folytatott harc kiélesedését és az országok közötti kereskedelmi háborút idéztek elő.

Igy azután mindazok az ellentmondások, melyek a verseny nyomása alatt fejlődtek ki, a fentiek következtében nagyobb összefüggésekben nyilvánulva, imperialisztikus formába csaptak át, majd pedig a halmozással együtt előrehaladó általános munkanélküliség és a hasznos rész folytatólagos esése miatti csökkenő realizálási és rentabilitási nehézségek miatt fokozott mértékben éreztették hatásukat. Így a termelőerők korlátlan fejlődése (láttuk fentebb, hogy csökkent foglalkoztatás mellett is megnövelt termelés mehet végbe) / az imperialista korszakban is szükségszerűen összeütközésbe fog kerülni a már állandóvá vált munkanélküliség miatt lecsökkent társadalmi fogyasztóerővel s mivel az elsajátítás magánmódja még fennáll, a válságok továbbra is elkerülhetetlenek maradnak.

Kétségtelen azonban, hogy fenti ellentmondások kiélesedését a munkanélküliségnek a fokozott fegyverkezés következtében egészségtelen csökkentése meglassítja. A világfegyverkezésnek méreteiről a Népszövetség *Annuaire militaire 1937.* című évkönyve szolgál tájékoztatással:

A világ fegyverkezése 1923-1937-ig

1923	1932	1933	1934	1935	1936	1937
régi paritású aranydollárokban						
Milliárd						
2.5	4.3	4.5	5.1	5.6	5.8	7.1

Az 1938-as év fegyverkezése pedig ezeket a számokat nagy mértékben fogja tulszárnyalni. Ezek a kiadások a lakosság számára súlyos áldozatot jelentenek. Nagymértékben gyakorolnak nyomást az életfenntartásra, minthogy terméketlen kiadásokról van szó. A fegyverkezési verseny nyugtalanságot idéz elő és a fellendülést akadályozza. A gazdasági élet vérszegény marad, a bekövetkező válság időpontjában nem fognak azok a hatalmas tőke- és árutartalékok a válság áthidalására rendelkezésre állani, mint az 1929. évben. A rendelkezésre álló devizák és nyersanyagok, különösen egyes nagyhatalmaknál, rövidesen kimerülnek, különösen figyelembe véve azt a tényt, hogy az 1938. év szeptember havi mozgósítások a világnak több, mint 10 milliárd pengőbe kerültek, a tőkés termelés általános értékesítési nehézségekbe kerül, tehát a gazdasági alapokból kiinduló szellemi és politikai felépitmény most már oly nagy mértékben függetleníti magát ezeknek az összefüggéseknek megteremtőitől, — az emberektől — hogy az önálló mozgást befolyásolni többé nem lehet és a fejlődés utja vagy még eddig nem látott pusztító gazdasági válságba, vagy pedig ezt megelőzendő romboló imperialista háborúba vezet.

Hogy a termelés tervezőgazdaság mellett milyen mozgási irányt követ, annak vizsgálata nem tartozik cikkünk keretébe, fentiekből azonban világosan kitűnik, hogy a harmonista-revizionista közgazdászok prognózisa a jövőbeni válságok enyhülésére vagy megszűnésére vonatkozólag csupán vágyálom, melynek beteljesülésére semmi remény.

A K E D V E N C (II.)

Írta: BALÁZS BÉLA

Egy uccasarkon vak koldus áll és hegedül. Lábai előtt a földön a kalapja.

Páran köréje gyülekeznek :

— Mit játszik? — kérdi az egyik.

— Természetesen Mozartot. Ilyen édes muzsikát senki más nem tud komponálni.

A szél porfellegeket hajt az uccán keresztül. Az emberek szétszóródnak. Csak nagyon keveset dobtak a kalapba.

Az öreg egyedül marad és tovább játszik.

Mozart jön, fedetlen fővel, zilált frizurával. Különben még más valami is zilált rajta. Ugy megy, mint aki nem tudja, hogy hova tart s úgy néz, mint az olyan, aki szívesebben nem látna.

Ekkor meghallja a hegedű játékát és a vak ember felé közeledik. Hagyja, hogy az befejezze játékát aztán megszólal:

— Gyakran játszik Mozartot, öreg?

— Majdnem mindig, uram. Hisz' manapság Mozart a kedvenc.

— És meg tud élni a Mozart-féle muzsikából?

— Ó igen, uram.

— Különös!... Nekem igazán nem sikerül!... Adja csak ide! — s kiveszi a kezéből a hegedűt és elkezd játszani:

— Ó — sóhajt közbe fájdalmas gyönyörrel, — én nem akarok semmi mást... csak zenét... zenét!

A koldus csodálkozva mered vak szemével a pompás hangok irányába.

Emberek gyülekeznek. Elragadtatásuk hangokban tör ki. Ajkak boldogan mosolyognak, szemek megnevésednek... Mozart játszik!

— Itt van, öreg! — és átadja a vaknak a hegedűt.

— Kicsoda, ön? — dadog a vak megrendülten.

— A kedvenc... Kollega! Vak és vándormuzsikus, mint te... Jóestét öreg! — s elindul.

Mindannyian tisztelettel és csodálkozással néznek utána.

A koldus kalapja megtelt.

*

A városi szenátus irodája a bécsi városházán. Ott ül az öreg polgármester. Egy szenátor és Puchberg vannak nála.

— Itt a Mozart kérvénye! — mutatja a polgármester.

— Egyenesen szégyene a városnak — mormog Puchberg — hogy ennek a Mozartnak még egy karmesteri állást sem tud juttatni. Ezt bizony nem helyeselhetem!

— De hisz nem küldetjük el az öreg Hoffman dómkarmestert, aki már negyven éve tölti be ezt az állást! — véli a szenátor.